

מה חדש?	הורים	צעירים	דעות	שירותי הדת
	[קהילות]	[להינר!]	[גליון 63]	[הסירטון]

Facebook Connect

Connect

מי אנחנו?

פעילויות ופרויקטים

השמעת קול בתקשורת

ימי עיון ואירועים

1. שיח ציבורי

2. חינוך

3. דת ומדינה

עידוכים לדוא"ל שלך

לתרומה

ספרים וחברות למכירה

"המדינה שלנו, ככל מדינה בת זמננו, חילונית היא" / גילי זיוון

המדינה שלנו, ככל מדינה בת זמננו, חילונית היא" (אליעזר גולדמן)

גילי זיוון

ישעיהו ליבוביץ, אליעזר גולדמן ודוד הרטמן שותפים למגמה המבקשת להפריד את הדת מהמדינה ומתנערת מתוך פירוש מטאפיזי להיסטוריה; כמו כן הם מדגישים את חילוניותה של המדינה תוך עמידה על האתגר הדתי הטמון בכך

במאמר זה ברצוני לעמוד על יחסם של שלושה הגוים: ישעיהו ליבוביץ ז"ל^[1], אליעזר גולדמן ז"ל ודוד הרטמן, ייבדל לחיים ארוכים, למדינת ישראל, תוך בחינת יחסם המורכב לנושא הפרדת הדת מהמדינה ועמדתם כלפי משמעותה הדתית של המדינה. השלושה מאמצים את הדרישה להפרדת הדת מהמדינה, אם כי ליבוביץ וגולדמן חלוקים בנימוקיהם באשר להפרדה זו, וכל אחד מהם מדגיש מרכיב אחר בחילוניות המדינה הצייונית המודרנית. ליבוביץ מדגיש את כוונתם החילונית של מקימי המדינה, ואילו גולדמן מדגיש את עובדת היותה של מדינת ישראל מדינת טריטוריה, כפי שאסביר בהמשך. בנוסף לנימוקים עקרוניים אלו, ליבוביץ, גולדמן והרטמן שותפים ברצון להפריד את הדת (הממסד הדתי) מהמדינה מטעמים אקטואליים: בשל העוינות למסורת היהודית הנבעת מהכפייה הדתית הממסדית, בשל השחיתות הפושה בממסד הדתי כשהוא "מטעם השלטון" וכי"ב. כלומר לדעתם, גם מתוך נימוקים דתיים (ואולי בעיקר בשל כך) יש להפריד את הדת מהשלטון החילוני, ולעשות אותה ואת מוסדותיה לזולתו. [2] מן המצע ההגותי של השלושה נובעת שלילה נחרצת כלפי עמדות המייחסות משמעות דתית-מטאפיזית להיסטוריה בכלל ולהיסטוריה היהודית בפרט, שלילת הגישה הדוגלת בהכרח היסטורי, וכמובן התנגדות לתפיסת גאולה משיחית. [3] האירוע (ובהקשר הנוכחי) הקמת מדינת ישראל אינו נושא בתוכו משמעות כלשהי, לעולם לא נקבע פשרו, ואין לנו וודאות לאן יובילנו. לכן מי שטוען כי אנו בתוך תהליך של גאולה, טוען טענה אפסרית, אומר גולדמן, "אבל אין לה כל סימוכין" (מחקרים, עמ' 13). עלינו, כלשונם של הרטמן, "לאחוז בתקווה בלי ודאות של גאולה" (מסיני לציון, עמ' 302) או בניסוחו החריף של ליבוביץ: אין לנו קומוניקציה עם מה שמאחורי הפרגוד, ולא קיבלנו משם אינפורמציה שזוהי 'ראשית צמיחת גאולתנו' (יהדות עמ' 358). [4] 4 כן, בניגוד לתיאולוגיה המאפיינת את מרבית ההוגים בצייונות הדתית, [5] 5 שוללים ליבוביץ, גולדמן והרטמן משמעות תיאולוגית מהרעיון הצייוני. מודעות למגבלות ההכרה האנושית מחד, והכרה בטרנסצנדנטיות האלוהית מאידך, אמורות, לדעתם, למנוע את האדם מלשרטט את מהלכה העתידיים של ההיסטוריה האנושית ולפעול לאורם. בניגוד לשיח הגאולי-דתי, [6] 6 מדגישים השלושה, במיוחד ליבוביץ וגולדמן, כי בני האדם הם המעניקים את המשמעות להתרחשויות, ולפיכך "מאורע דתי" הוא רק זה "הנעשה לשם שמים" (ליבוביץ, יהדות, עמ' 92). מאמר זה יבחן, אם כן, מהי בכל זאת משמעותה של מדינת ישראל בהגות זו. האם יכולה הגות זו, לאחר כל הטענות הפילוסופיות והפרקטיות-פוליטיות שהזכרתי, להעניק משמעות דתית כלשהי למדינה החילונית? אבקש תחילה לבחון את עמדתם של כל אחד מן ההוגים שהזכרתי. לאחר מכן אבקש להראות כי באופן עקרוני כל השלושה מחזיקים באותה עמדה, אלא שניתוח המציאות השונה של כל אחד מהם הביא לדגשים שונים בכל אחת מן ההגויות. ביניים: משמעות מדינת ישראל בהגותו של ליבוביץ: עבור ליבוביץ מדינת ישראל אינה אלא כלי למימוש טענה אפסרית, ואין לה שום ערך דתי עצמאי: "אני פוסל את הניסיונות לשנות ולמדינת ישראל דתית" (אמונה, עמ' 128). [7] 6 מדינת ישראל הוקמה בעיקרה על ידי אנשים 'חופשיים' אשר כוונתם הייתה למצוא פתרון מדיני למצוקת העם הנרדף, ולפיכך אין היא יכולה, לדעת ליבוביץ, להתהדר במשמעות דתית (כמו "אתחלתא דגאולה") הזרה מכל וכול לכוונת מחולליה [8] 8. תפיסתו הייחודית של ליבוביץ ביחס למדינת ישראל באה לידי ביטוי בולט ביחסו ליום העצמאות (ולכ"ח באייר, יום ירושלים). מאז קום המדינה ובעיקר לאחר מלחמת ששת הימים התנהל בחוגי האורתודוקסיה הצייונית בארץ ויכוח סוער על הדרך שבה יש לחגוג ימים אלו. ליבוביץ לקח חלק פעיל ביותר בוויכוח [9] 8 והציג עמדה נחרצת: יום העצמאות וכ"ח באייר הם אכן ימי ניצחוננו על אויבנו, ימים של שמחה וגאווה פטריוטית, אך הם ימי חול, ואין ליחס להם כל משמעות של קדושה. "ה' באייר הוא יום-הזיכרון לשחרור האומה משעבוד מלכויות [...] כ"ח באייר הוא יום-הזיכרון לשחרור ירושלים מידי השלטון הזר, [...] אין לשער [...] את מידת הסיפוק ששני מאורעות היסטוריים עצומים אלה נותנים [...] לרגש הלאומי הפטריוטי, שהוא משותף למרבית היהודים הדתיים והחופשיים כאחד; [...] אולם בכל אלה עדיין אין משום מתן ממד אמוני-דתי לימים גדולים אלה. [...] המאמין בה' [...] אינו מבחין בין מאורעות שונים מבחינת משמעותם הדתית, בין אם בעיניו הם שגרתיים [...] או מאורעות "יוצאים מן הכלל" [...] אין טעם לשוות משמעות דתית [...] להקמת מדינת ישראל ולניצחונותיה בשנות תש"ח-תשכ"ז [...]. "ובהמשך שוב מדגיש ליבוביץ את חשיבותה של הכוונה בהערכת האירוע: "מלחמת העצמאות של תש"ח לא נוהלה מטעם התורה, לא למענה, לא בשמה, ולא לשמה, [...] הניצחונות שהושגו בה ובמלחמות שלאחריה הם חול ולא קודש" (יהדות, עמ' 91-92) לפיכך הדרך היחידה לחוג יום זה היא על ידי "הנפת הדגל, תהלוכות וטיוילים, משתה ושמחה". יהודי שומר מצוות ויכל לברך "שהחיינו", מוסיף ליבוביץ, אך יעשה זאת כדון כל שמחה (שם, עמ' 94). כלומר, אם משמעותם של הטקסים הדתיים (כמו קריאת ההלל, או קריאת פרקי תהילים) היא לשוות ליום העצמאות משמעות של ישועה דתית, הרי הם פסולים בעיניו, אך אם משמעותם היא קיום מצווה על-פי גדר ההלכה, אזי הם ראויים כמו כל קיום מצווה של עובד ה'. ביניים: משמעות מדינת ישראל בהגותו של גולדמן: גולדמן מגדיר אף הוא את מדינת ישראל כמדינה חילונית, [10] 01 אך נימוקיו שונים. גולדמן טוען כי "החילונית מהותית למדינה המודרנית בשל היותה מדינת-טריטוריה" (מחקרים, עמ' 16). לדבריו, כל מדינה מודרנית "שהיקף סמכויותיה חופף טריטוריה מסוימת, שמרותה מטלת על כל אוכלוסיית הטריטוריה" (שם) ושכוללת מיעוטים דתיים שונים - אינה יכולה להיות בעלת אופי דתי מוגדר. מדינת ישראל כמדינה מודרנית היא מדינתם של כל אזרחיה, ולכן: "ישראל, שיש בה מיעוט דתי יהודי ניכר, מיעוט מוסלמי לא מבוסס, מיעוט נוצרי, ואשר רוב תושביה היהודיים הגם חילוניים, אינה יכולה להיות מדינת תורה" (שם, עמ' 17). בנוסף לכך, גולדמן מאמץ את הביקורת הליבוביציאנית נגד מי שמבקש לעטות על המציאות הישראלית החילונית לבוש דתי-גאולי, והוא רואה בכך אשליה. ייחוס משמעות דתית-מטאפיזית למדינת ישראל משקפת, לדעתו, "אסטרוגיה של ניתוק התודעה מן המציאות" (שם, עמ' 242). נוסחאות אשלייתיות כאלו הן "אמנם נוחות מבחינה נפשית, אבל אינן הולמות כל-עיקר את המציאות" (שם). הקושי לפעול במציאות שאין לה תקדימים במסורת, והנטייה הרווחת בעיקר בחוגים דתיים, לתפוס דברים בדרך אנכרוניסטית, מטשטשות את הפרספקטיבה ההיסטורית ומפתחות ראייה בלתי-ריאליסטית, טוען גולדמן. לכך יש להוסיף מגמת ה"ולגריזציה של תורות מיסטיקות עמוקות", מגמה המביאה לניתוק המושגים המיסטיים מההקשר המקורי שלהם וליישומם במציאות אמפירית למרות שבהקשר המקורי הם שייכים "למציאות נכבדה יותר" (שם). אולם גולדמן, בניגוד לליבוביץ, [11] 1 אינו מסתפק בגישה הרואה במדינה רק ממד חילוני. הוא תובע להחיל על המציאות החילונית של המדינה נורמות ערכיות שיעניקו למדינה ממד של קדושה. בלשונם, לאחר שהכרנו "במרכיבי המציאות החילוניים מעיקרם" עלינו לקבל על עצמנו "משימה של קידוש אותם מרכיבים" (מחקרים, עמ' 440). 11 השאלה היא כיצד לעשות זאת; גולדמן טוען כי מדובר במשימה חברתית-פוליטית שפירושה יצירת חברה מתוקנת, הנשענת על עקרונות של צדק חברתי: "המדינה שלנו, ככל מדינה בת זמננו, חילונית היא. [...] אבל זוהי המסגרת הממלכתית-היהודית האפשרית היום. [...] גם במדינה כזאת ניתן להחזיר יסוד של קדושה [...] דרכי ניהול נאותות של החיים הציבוריים, ניקיון כפיים, טיפוח יחסים בין-אישיים הולמים, צדק בסדרים חברתיים, דאגה של אמת לנחשלים באמת [...] גם זו משימה קשה

- [2] ראו ליובוביץ, יהדות, עם ישראל ומדינת ישראל, ירושלים ותל-אביב; שוקן, תשל"ט, עמ' 155-191; גולדמן מחקרים, עמ' 16-17, 247-440; גולדמן 1999, עמ' 553-555; הרטמן מסיני לציון, חידושה של ברית (תרגם נעם זהר), תל-אביב; עם עובד, תשנ"ג, 1992, עמ' 319-322.
- [3] גולדמן מדגיש כי הוא שולל את המונח גאולה דווקא במובן של "אירוע או תהליך חד-פעמי האמור לשנות את המציאות היהודית ואף את המציאות האנושית שינוי רדיקלי", אך אינו שולל את השימוש במונח הגאולה בהקשר היסטורי לאומי, זוהי אף גישת הרטמן כפי שאראה להלן.
- [4] ובמקום אחר אומר ליובוביץ: "בין המשיגים טוענים רבים לאופייה הניסי והמשיחי של תקומתנו הממלכתית ("אצבע אלוהים", "עיקבתא דמשיחא", "אתחלתא דגאולה" וכו') ומסיקים מזה מסקנות נגד הפרדת הדת והמדינה. על עצם הטענה יש לשאול בפשטות: זו מנין לכם? היש לכם קומוניקציה עם מה שמאחורי הפרגוד? [...]". יהדות, עמ' 167 וכן שם, עמ' 91.
- [5] ראו ספריו של דב שוורץ, אמונה על פרשת דרכים - בין רעיון למעשה בציונות הדתית, תל-אביב; עם עובד, תשנ"ג; ארץ הממשות ודמיון - מעמדה של ארץ-ישראל בהגות הציונית הדתית, תל-אביב; עם עובד, תשנ"ג; הציונות הדתית בין הגיון למשיחיות, תל-אביב; עם עובד ספרית אופקים, תשנ"ט. שוורץ עומד על המסד התיאולוגי המצוי בתשתיתה של ההגות הציונית דתית ועל חריגתם של ליובוביץ וגולדמן מההגות הציונית-דתית הטיפוסית.
- [6] להבחנה בין שני סוגי השיח בתוככי הציונות הדתית, ראו מאמרי "ציונות דתית אחרת: ממודרניזם לפוסט-מודרניזם, או לפיתוחו של דיאלוג עם האחר" בתוך מאה שנות ציונות, בעריכת אבי שגיא ודב שוורץ, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ג, עמ' 323 - 350.
- 7 לא רק שליובוביץ שולל כל "קדושה" המיוחסת למדינת ישראל, אף יותר מכך, הוא רואה בהפיכת המדינה לערך גישה פשיסטית מסוכנת. ראו מאמרו "לאחר קביה", יהדות, עמ' 227-234.
- [8] כדאי להעיר כאן כי ליובוביץ מייחס חשיבות מיוחדת לכוונתם של בני-אדם הפועלים בהיסטוריה. ייתכן כי גם בעניין זה אפשר להצביע על השפעת תפיסת המוסר הקאנטיאנית (ראו נעמי כשר, "תפיסת היהדות של ליובוביץ לעומת תפיסת המוסר של קאנט" בתוך אסא כשר ויעקב לוינגר, עורכים, ספר ישעיהו ליובוביץ, ת"א 1976, עמ' 21-34, בעיקר עמ' 31). על כל פנים יש לשים לב להערכה שרוחש ליובוביץ לכוונותיהם של ה'אחרים', במקרה זה החלוצים החילוניים. אין הוא מבקש להסביר את התנהגותם בעזרת מושגיו שלו, כפי שנעשה לרוב בקרב חוגי הציונות הדתית, אלא הוא מכבד את תודעתם (החילונית) של מחוללי האירוע.
- [9] ראו יהדות, עמ' 90-97.
- [10] גם גולדמן, כליובוביץ, עבר שינוי (בשנות ה-60) בעמדותיו ביחס לשאלת אופייה הדתי של המדינה, ואפשרות כינונה של מדינת הלכה, כפי שהוא מעיד על עצמו במבוא לאסופת מאמריו. ראו מחקרים, עמ' 16.
- [11] כפי שאראה בהמשך המאמר, זוהי רק "מחלוקת לכאורה". עיון מדוקדק בדברי ליובוביץ חושף תמונה שונה, המצביעה על קרבה בין גישתם העקרונית של השניים.
- [12] מושג הקדושה של גולדמן קרוב למושג הקדושה שפיתח "האדמו"ר החלוץ", הרב ישעיהו שפירא, במאמרו "ועשית הישר והטוב" (ראו ישעיהו שפירא, "ועשית הישר והטוב", בתוך נחמיה עמינח וישעיהו ברנשטיין, עורכים, ילקוט מאמרם על רעיון "תורה ועבודה", ירושלים תרצ"א, עמ' 43-38). במאמר זה מפתח הרב שפירא את תפיסת הקדושה כאנגר חברתי-מוסרי, תוך שהוא נשען על שני הציוניים "קדושים תהיו" (ויקרא, יט, ב) ו"ועשית הישר והטוב" (דברים, ו, יח). הוראות כלליות אלו מרמזות, לדעתו, לדרישת התורה שלא להסתפק בעשיית המצוות המפורשות (ד"ן), אלא להרחיב את חלות הציוני הדתי (לפנים משורת הדין) גם על אורח חיי היום-יום, על תחומים המזוהים על-פי-רוב כחול (כמו יחס לרכוש פרטי, לעבודה וכו"ב). דבריו של הרב שפירא השפיעו רבות על תפיסתם של מייסדי הקיבוץ הדתי שראו בחיי הקיבוץ סוג של אתגר חברתי-מוסרי, שהוא גם אתגר דתי של "קדושים תהיו". סביר להניח כי תפיסות אלו הן העומדות ברקע תפיסת הקדושה של גולדמן, חבר הקיבוץ הדתי, שדה אליהו.
- [13] ראו Hartman David, Conflicting Visions: Spiritual Possibilities of Modern Israel, New York; Schcken Books; וסטולמן אביעד, "הלימוד הבריסקאי הוא חטאת נעורי - ראיון עם דוד הרטמן", דעות, 2, אב תשנ"ח, אוגוסט 1998, עמ' 9-12.
- [14] ראו למשל הרטמן Conflicting Visions, עמ' 100; מסיני לציון, עמ' 331.
- [15] "אני נוקט במימרת חז"ל - שהייתה רבת משמעות עבור הרמב"ם - "עולם כמנהגו נוהג" - לא רק לגבי הטבע אלא גם לגבי ההיסטוריה האנושית" (מסיני לציון, עמ' 291, וראו שם גם עמ' 268-273).
- [16] ראו בהרחבה, מסיני לציון, עמ' 313-325.
- [17] כל ההדגשות במובאות במאמר הן שלי, למעט אלא אם מצוין אחרת.
- [18] מאמר זה (אשר כבר דנתי בראשיתו לעיל, עמ' 137-138) יהדות, עמ' 90-97, התפרסם לראשונה בכתב העת דעות א גליון יום העצמאות תשי"ז (1957), ושם דן ליובוביץ רק במשמעות יום העצמאות. לאחר מלחמת ששת הימים עם מיסודו של יום ירושלים על-ידי הרבנות הראשית חזר ליובוביץ ופרסם מאמר זה בכתב העת שערים גליון יום העצמאות תשל"ב (1972), תוך שהוא מוסיף את הדיון ביום ירושלים. השוואת המאמרים מצביעה על כך שהפסקאות האחרונות במאמר מתייחז, שאליהן אני מתייחסת כאן, מופיעות כלשונן גם במאמר המאוחר, בתשל"ב. פרטים בביליוגרפיים אלו מוכיחים כי באופן עקרוני לא שינה ליובוביץ את עמדתו בעניין.
- [19] במכתב אישי מתאריך כ"ז בניסן תשנ"ח, 20.6.1998. כותב גולדמן בגנות ההכרח ההיסטורי המשמש כתיחום של התומכים במשטרים טוטליטריים: "ניסיתי להבין את הפער בין המטרות המוצהרות של הקומוניזם לבין המציאות הקומוניסטית ולהסביר את נכונותם של אנשים הגונים להשלים עם הזוועות או להתעלם מהם ולהכחיש אותם. אחת ממסקנותי הייתה, כי ראיית התפתחות הקומוניזם כהכרח היסטורי הקהתה את הרגישות לאכזריות ולרשע שלו את מימושה".
- [20] גולדמן אליעזר, "תולדות הציונות הדתית - על-פי ספרו של דב שוורץ", עמודים, כרך מ"ג גליון 7 (620), ניסן תשנ"ח עמ' 14-17. השוו ליובוביץ יהדות, עמ' 411-415, 421-422, 428; אמונה, עמ' 125, 213.

» דעות 26 לעמוד «מדרשי צלמוות" - הגדה ליום השואה / חוד חוסקים < האב

שלח לחבר עמוד גרסה להדפסה

Like Share Be the first of your friends to like this.

Add a comment...

Also post on Facebook
 Posting as Dvir Hadad (Change)
Comment

Facebook social plugin